

הַיְהוּדִים וְהַיְהוּדִיּוּת בְּתַפּוּצוֹת בְּהַאָרֶץ סוּצְיוֹלוֹגִית

מאת ש. בךברוך

מחקרו האחרון של פרופ' אריה טארטאקובר, "החברה היהודית",

הוא פרי עבודה במשך עשרות שנים.

דרכו של המחבר היא לפתוח בעבר הרחוק והקרוב, לעבור לתיאור ההווה ולסיים בסיכויים לעתיד לבוא. בקיאותו בחומר, בפרטי הפרטים, היא רבת, והכשרון לקשר ולגשר בין הזמנים מתבלט לעיניך מיד. אין זה חיבור יבש אלא מדע שלהט-הפובליציסטיקה מתלווה אליו. משום כך לפנינו ספר השווה לכל נפש המעמיקה להרהר בגורלו של העם. הגה, למשל, הגדרת דמות החברה היהודית מקדמת דנא. כפי שהיא מוגשת לנו ע"י החוקר. התפתחותה דומה לשרשרת וכוליה ראשונה מופיע בה "חייב החיים", כשניה "ערכו של האדם", כשלישית "פרשת היחסים בינו לבין הזולת", כרביעית "היחיד והכלל" ולבסוף, כגולת הכותרת, תבוא האמנה שתפקידה "לבסס את ההישגים בפרשת זהתחברות והמוסר ולהעבירם לדורות הבאים". הרי לפנינו מהות היהדות בזעיר אנפין. הסוציולוגיה בזמננו היא מפוצלת עד לאין שיעור: יש לנו סוציולוגיה של הכלכלה, של הדת, התרבות (והלשון לחוד), של המדיניות, של יחסי-המינים, של האירגונים המקומיים, של השלום, של המלחמה, של האופנה, של הממון וכו'. פרופ. טארטאקובר מציג לפנינו את היהדות מבחינה סוציולוגית — את היהדות כדת וכלאום, כחברה מאורגנת. לדעתו היסודות, שהונחו לפני אלפי שנים בהופיע עם ישראל על במת ההיסטוריה, נשתמרו בשינויים, שהזמן גרמם, עד התקופה האחרונה. כמוכן אין הוא מתעלם מן השואה ומן המציאות החדשה, שנוצרה ע"י תוצאותיה הקטלניות, ובכל זאת זעיר שם זעיר שם משתדל הוא לגלות בה נסיונות של המשך המסורת, ויהא בצורות קלושות ביותר. הנסיונות הללו הם מקור אפטימייתו הסוציולוגית.

בשמונה פרקים מעביר לפנינו המחבר כבני מרון חלקים שונים של התמונה הכוללת היסודית. האוכלוסיה היהודית בפיזוריה, מדיניותה הכלכלית והסוציאלית, פעילותה המדינית, הענינים הרוחניים, התחיה הלאומית, שבטי

(*) אריה טארטאקובר: החברה היהודית, הוצאת "מסדה" בע"מ, תל-אביב—ירושלים, תשי"ו.

ישראל והסיכויים לעתיד. זהו ניתוח של חלקים לשם סינתזה מקיפה. כוללת — עד שהקורא, בהגיעו לסוף המחקר מקבל באמת תמונה שלימה ורואה לנגד עיניו את התברה היהודית, כלומר את היהדות העולמית (חוץ ממדינת ישראל) מכל הבחינות.

הסוציולוגיה של זמננו קשורה קשר הדוק להיסטוריה, ואין לך עם בתבל כולה שמהלך ההיסטוריה כל כך נגע ופגע בו כעם ישראל. באופטימיות כי רכה תולה המחבר תקוות גדולות בגילמים שונים שיוליכו את עמנו, המפוזר כיום בשבעים ושבע ארצות, לקראת ביסוס קיומו והגברת אחדותו. המפתח — תרתי משמע: הפיזור הגשמי, הגיאוגרפי רב כעת יותר מאשר לפני מלחמת-העולם השניה והשוואה הנאצית, וכתוצאה מכך גברה גם ותהרחקות הרוחנית, הלשונית והתרבותית שבין קיבוצי התפוצות. ריבוי נשואי התערובת, אדישות והתנכרות להווי יהודי, מקרי המרת הדת כיוצא באלו מחלישים את התקוות בלבנו. פרופ' טארטאקובר רוצה להאחז בזו-לשוניות ובדו-תרבותיות (שממנה חלק אחד יהיה יהודי, והשני מארץ מגריו של כל קיבוץ יהודי), בתחיה דתית, באירגון הקהילות ובאידגון היהודי העולמי. אך אם לא נרצה לפרנס את נשמתנו באשליות, הרי גודה בגלוי כי יותר משיש באלה תרופות ממשיות, תרופות מדומות כאן לפנינו.

דו-לשוניות או דו-תרבותיות — כמה רעוע בסיס זה. משני השותפים (נניח בארצות האנגלו-סאכסיות, שבהן נחיתים רוב יהודי הגולה) ואחד, הור, יהיו לו תשעה חלקים בנשמת היהודי והשני, היהודי, לכל היותר עשרה אחוזים. תחיה דתית: בנינים של בתי כנסת, ואפילו ריבוי לימודי קודש וכדומה — אין כאן עדיין תחית הדת, שפירושה אחוזה והווי. בתי הכנסת ריקים כל הימים, להוציא שבתות וחגים (וגם בימים אלה לא תמיד יהיו מלאים). לימוד כשלעצמו אינו יוצר אמונה שבלב ובוודאי לא אורח חיים. בצרפת, בעיקר בעיר פואטייר, נוסדו באחרונה מרכזים ללימוד החיים והתרבות של ימי הביניים. כלום נסיק מכך שהלומדים — הפרופסורים והתלמידים — חוזרים לאמונה ולהווי הדתיים של התקופה ההיא? ואשר לאירגון הלאומי ההולך וגובר, הרי יש לדעת כמה מכני ישראל בעולם מתעניינים בזה למעשה. בין שזו היא הקהילה המקומית ובין שהמדובר הוא באיגוד ארצי או עולמי, רק מועטים בלבד מגלים התענינות נפשית בפעולה האירגונית. והעיקר: צעירים כמעט לא תמצא שם. ובכן מה תקוותנו כי ניחל?

אופטימיות מעודדת, אבל לא מבוססת במידה שלימה, מתצאים אנו גם בתקווה שהאנטישמיות פחתה והולכת בעולם. הרצל הגאוני וואבוט'נסקי, שגיהם האמינו כי פחות יהודים באינו ארץ פירוש פחות אנטישמיות באותה הארץ, ולכן העליה והגמונית לארץ ישראל עשויה להחליש את האנטישמיות בגולה מיד. לצערנו ידוע לנו כיום, שאמונה זו לא נתקיימה. בכמה מדינות נשאר אחרי השואה או העליה לארץ שלישי, רבע או אף פחות ממספר אחינו

שהיה שם קודם לכן, אבל שנאת ישראל לא נחלשה. אין ליחס חשיבות לעובדה שהאנטישמיות במדינה זו או אחרת פחות רעשנית כעת משהיתה לפני דור. היא קיימת ובהודמנות נאותה היא מזנקת ממקומה ופוצעת את היהודים. „ההתקדמות בשנים האחרונות — כותב ד"ר טארטאקובר — היתה בעיקר בכך ששנאת ישראל חדלה לתפוס את המקום העיקרי בשרשרת זו (של הפליית אנשים לרעה בגלל גזעם, אמונתם, לאומיותם וכו') — ויש היום חוליות אחרות, הבולטות יותר ממנה. לפי עניות דעתי, אין לערבב הפלייה בהפלייה ב„שרשרת“ המוגדרת ע"י המחבר. שנאת ישראל היא תופעה מסוג מיוחד לגמרי. אנו יכולים בנקל לתאר לעצמנו מצב, בו נעלמה השנאה ל„זרים“ (בשלטון, בצבור, בספרות וכו'), ובכל זאת השנאה ליהודים נשארה בעינה. כשהגנו קוראים, למשל, את יצירות הסופרים הגדולים, הקלאסיים, של העם הרוסי (פושקין, לרמונטוב, נקראסוב, גוגול, דוסטויבסקי וכו'), ואינו מופתעים בהיווכחנו לדעת שארס השנאה לישראל מפעפע בנשמתם, אף כי כמעט חפשים הם משנאת עמים אחרים.

מי שמסביר את האנטישמיות בסיבות הגיוניות, מעשיות וכדומה אינו רואה את יחס הגויים אל ישראל כדבעי, ראייה נכונה וזהירה. באנטישמיות יש משו איראציונאלי שלא תבארו בדרך חפשו. טועה ד"ר טארטאקובר בהכריוו, כמו רבים אחרים, שהקמת מדינת ישראל גטלה לא מעט מכוחה של „התעמולה האנטישמית בעולם“. הקמת המדינה נטלה מכוחה במקום אחד והוסיפה כוח במקום אחר (למשל, בארצות-ערב, האיסלאם ואסיה בכלל). וגם אין מספיקה לנו ירידת התעמולה האנטישמית, בשעה שאנו יודעים כי האנטישמיות עצמה שרידה וקיימת, ויהא בלי התבלטות יתירה. צא וראה: כמה הוסיף פולמוס ההפרדה („סיגריגיישן“) — אחרי פסק הדין של בית המשפט העליון — אש לאנטישמיות בארצות הברית. או איך התלקחה שנאת ישראל בארצות הדימר קריטיה העממית. פעם בימ-הסטאליניזאציה המוגברת ופעם בימי הדי-סטאליניזאציה. זהו הענין: שנאת ישראל קיימת בכל השכבות של הציבור הגוי, והריהי מתגלה פעם בצורה זו ופעם בצורה זו, פעם בהזדמנות זו ופעם בהזדמנות אחרת. „הכל שוסף“ ואף נעלם לפעמים לגמרי, אך לא כן שנאת ישראל. זהו כלל לא פאראדוקס גטולי-סוד: אין לך בהיסטוריה האנושית גורם כה קבוע ומתמיד כאנטישמיות, זהדוגמח האחרונה — המגונה כל כך — של פרופ. ארינולד טוינבי תוכית. לא נוכל איפוא לקבל את נחמתו של פרופ. טארטאקובר שההצלה תבוא מהחלטות או"ם (ההצהרה על זכויות האדם, החוק של או"ם נגד רצח אומה) או מחוקי ארצות הברית ומדינות אחרות נגד אפליית וכו'. ודאי מצויים אנו להשתתף בכל האמצעים הללו של טובי האנושות, אך הם לא יביאו לידי ביטול האנטישמיות כל עיקר. כי טובי האנושות הם יחידים, מתי מספר, ואילו אנו חיים בקרב מיליונים ומאות מיליונים, והללו כולם נגועים ודבקים בשנאת ישראל, ארץ ארץ וגורמיה.

בהיותנו הפנימית צודק המחבר בהצביעו על גורלן של העברית ואידיש במציאות הגלותית שהשמיטה באחרונה את הקרקע תחתיהן; אך עם זה רב ההבדל בין שתיהן, יען כי לעברית קם גואל — תחתיה במדינת ישראל והשפעתה על התפוצות, בעוד שגורם כזה חסר בעולמה של אידיש. אך, כדרכו לא לנטוש תקוה את במסיבות הקודרניות ביותר, מסיים גם כאן המחבר בהימנעות ממסקנה שלילית, וכה דבריו: „גם עתידה של אידיש תלוי בכך, אם תדע לשמור על מעמדה כשפת החיים וכשפת התרבות; ואין לתת תשובה ברורה לשאלה זו כיום”. והרי ברי לכל בר בי רב שאידיש לא תשמור על מעמדה וכו', והיעלמותה מן המציאות היהודית בעתיד הקרוב ברורה לחלוטין כבר כיום. לעומתה הלשון העברית — לא רך הודות לתקומת מדינת ישראל אלא גם אדוות לגורמים אחרים — יש לה סיכויים ליהנות משיטת הדו־לשוניות, שממנה מקווה ד"ר טארטאקובר לגדולות, אמנם כשותף חלש לאין ערוך משותפה השני בכל ארץ וארץ (מן האנגלית, הספרדית, הצרפתית, האיטלקית וכו'). אגב, המהבר הנכבד עושה אותה הטעות שאנו מוצאים אצל כל היסטוריונינו כמעט: הוא מדבר על „דו־תרבותיות עברית-ערבית בתקופת ספרד הערבית”. ההיסטוריונים גם מריעים תרועה גדולה על „תקופת־הזהב” הגשמית והמדינית באותה מדינה. לא זו ולא זו! לא היתה או תקופת־זהב; רק מתי מספר היו בהנים מזכויות יתירות, מה שראינו בימי הביניים בהרבה מארצות אירופה, ואילו ההמון היהודי היה מדוכא והרגיש בגלות המרה. כמו כן לא היתה דו־תרבותיות: הערבית היתה שולטת כמעט כליל בקרב האוכלוסיה היהודית, ואילו העברית הסתפקה במעט. שלטה בתפילות ובחלק קטן של היצירה הספרותית.

אחד הפרקים במחקרו של פרופ' טארטאקובר מדבר על התבוללות וטמיעה ומבאר את ההבדל ביניהן. נכונה הערכתו לחסידות, שאף כי בעלמה מחיינו בצורתה הראשונה (במאה השמונה-עשרה והתשע-עשרה), עוד עתידה היא להשפיע לברכה בחיינו וביצירתנו הרוחנית. דוגמה אחת מני רבות: דמויות נעלות כרבי לוי יצחק מברדיצ'ב, אוהב ישראל הגדול, ורבי נחמן מבראצלאב, הפייטן שבחסידות, עשויות להגביר ולהעמיק את ההכרה היהודית הדתית-הלאומית, ואין ספק שהדורות הבאים עוד ילמדו הרבה משניהם, ותגדל והערצה כלפיהם וכלפי פעלם. ההווי היהודי, המשוררים והמספרים, המלחינים היהודיים, גם מדעי היהדות עוד עתידים לבנות חרכה על החסידות. שיצאה מנבכי גשמת העם והירה שוכן עמוק בתוך תוכה עד היום הזה.

